

MINISTERUL EDUCAȚIEI
ROMÂNIA
UNIVERSITATEA DE MEDICINĂ,
FARMACIE, ȘTIINȚE ȘI TEHNOLOGIE
„GEORGE EMIL PALADE”
DIN TÂRGU MUREȘ

FACULTATEA DE ȘTIINȚE ȘI LITERE
„PETRU MAIOR”

Acta Marisiensis. Philologia
Volume 5, Issue 1/ September 2023
p-ISSN: 2668-9537, e-ISSN: 2668-9596

10.2478/amph-2023-0094

THE TRAGIC NATURE OF THE JOKE. THE JOKE VS. THE WORLD IN TWO DAYS

Roxana Cotruș (Ispas)¹

¹Assist. Prof., PhD, 'G.E. Palade' University of Medicine, Pharmacy, Science and Technology of Târgu Mureș, Târgu Mureș, Mureș county, 540 142, Romania

Abstract: *Two of the novels which are deeply related to the experience within the limits of the totalitarian regime in the Eastern blocs are The Joke, by the Czech writer Milan Kundera, and The World in Two Days, by the Romanian writer George Bălăiță. Both Kundera and Bălăiță present in their novels the stories of individuals who pay the price of their destiny for the mistake of deviating from the imposed norms. Even if these two works present differences at the level of the narrative style, The Joke falling mainly within the modernist one and The World in Two Days in the postmodernist one, having allegorical characters, they have a series of common elements at the content level. Thus, the two novels propose a common theme, which reveals the collapse of a sacred world that falls prey to individuals obsessed with controlling other individuals' lives.*

Keywords: *Milan Kundera, George Bălăiță, The Joke, The World in Two Days, comparative criticism, communism, realism, allegorical novel.*

Două dintre romanele al căror generator de acțiune este gluma sunt *Gluma* (1967), al scriitorului de origine cehă Milan Kundera, respectiv *Lumea în două zile* (1975), al lui George Bălăiță.

Gluma este un roman care surprinde situația social-politică din primele două decenii ale Cehoslovaciei comuniste și beneficiază de toate atributele prozei moderniste: compoziție polifonică, narațiune pe voci multiple, perspectivă subiectivă, fragmentarism, preferința pentru cadrul urban de provincie ș.a. Așadar, în ceea ce privește structura narativă, ea se constituie din șapte părți, fiecare parte revenindu-i vocii unui personaj. Astfel, prima parte îi aparține protagonistului – Ludvik Jahn, a doua Helenei, a treia, din nou, lui Ludvik, a patra lui Jaroslav, a cincea lui Ludvik, a șasea lui Kostka, pentru ca în ultima parte vocile lui Ludvik, a Helenei și a lui Jaroslav să fuzioneze.

Narațiunea începe cu Ludvik, care se întoarce în orașul natal situat în Moravia, un oraș de provincie. Motivul vizitei îl constituie o întâlnire erotică pe care protagonistul urmează să o aibă cu soția unei vechi cunoștințe, Pavel Zemanek, care se dovedește a fi

secretarul comitetului de partid ce a propus în urmă cu 15 ani excluderea lui Ludvik din partidul comunist și de la Facultatea de Științe Naturale. Acolo, Kostka, un vechi prieten pe care tânărul protagonist l-a ajutat cu ocuparea actualului loc de muncă, îl duce la o frizerie unde o recunoaște în chipul frizeriței pe una din cele două femei care au jucat un rol decisiv în destinul său, pe Lucia. Acesta este momentul care declanșează memoria involuntară, relevându-se astfel povestea protagonistului: „*Despre felul cum am ajuns la primul naufragiu al existenței mele (și prin mijlocirea deloc amabilă a acestuia la întâlnirea cu Lucia) n-ar fi greu să povestesc pe un ton ușuratic și chiar cu o anumită doză de amuzament: totul s-a datorat nefastei mele înclinații spre glume stupide și nefastei inaptitudini a Marketei de a înțelege o glumă*”¹.

Paradoxal, însă nu și inexplicabil, este rolul pe care Marketa, o tânără studentă în anul întâi la facultatea unde Ludvik, student și el, deține „un post important” în cadrul Uniunii Studenților, îl are în declinul tânărului, un intelectual, aparent, format în limitele ideologiei socialiste.

Înainte de a dezvolta subiectul glumei, problema fundamentală pe care o ridică acest roman este identitatea psihologică și intelectuală a protagonistului, un individ provenit dintr-o familie disfuncțională, rămas la vârsta de 13 ani doar cu mama sa, după ce tatăl lui, „bătrânul Jahn”, contramaistru zidar la o firmă germană, a fost arestat de nemți și dus într-un lagăr de concentrare după ce i-ar fi ajutat pe niște evrei cu alimente (din spusele lui Ludvik). Din acel moment, costurile pentru educația tânărului Ludvik au fost suportate de mătușa sa de pe linie paternă, căsătorită cu un antreprenor bogat din familia Koutecky, o mătușă cu care nu ținuse legătura până atunci. Familia Koutecky întruchipa tipologia clasei burgheze pe care tânărul Jahn a început să o deteste încă de atunci, la acest dezgust contribuind atât îndeletnicirea principală a familiei, care se îmbogățise din negoțul cu obiecte kitschoase, cât, mai ales, disprețul pe care rudele tatălui său îl aveau față de mama lui. Relația dintre Ludvik și familia Koutecky se încheie brusc în momentul în care acesta intră la facultate, iar mătușa sa află de afinitățile sale comuniste.

Pasajul-cheie al romanului „*Dar cine eram eu, de fapt, în acele vremuri? La această întrebare vreau să răspund cât se poate de cinstit: Eram unul din acei cu mai multe fețe.*”² pare să releve mai degrabă oportunismul protagonistului decât autenticitatea.

După cum am menționat mai devreme, rolul decisiv în declinul lui Ludvik l-a avut Marketa, o tânără față de care Ludvik, în ciuda credulității acesteia, care de multe ori o transformau în motiv de batjocură în rândul studenților, a început să se simtă atras. Din dorința de a se face observat, tânărul începe să-și bată joc de păreri superficiale ale fetei: „*mă străduiam să nu fiu de acord cu ea sau, pur și simplu, să-mi bat joc de toate păreriile ei, ceea ce nu era chiar atât de greu, căci, în ciuda agerimii ei (și a frumuseții sale care – ca orice frumusețe – sugera celor din jur o aparentă inaccesibilitate), era o fată de o credulitate de-a dreptul naivă; nu știa niciodată să privească dincolo de lucruri, vedea doar lucrurile în sine*”³. Legătura dintre ei nu a durat mai mult de câteva săptămâni, nematerializându-se vreodată, însă a durat suficient încât să-i schimbe destinul tânărului Jahn. Revoltat că fusese nevoit să plece din localitate pentru a urma timp de două săptămâni un curs de vară al învățământului de partid, dar mai ales revoltat din cauza stării de bine pe care o emana Marketa în lipsa lui în scrisorile pe care i le trimitea, acesta îi răspunde printr-o ilustrată cu mesajul: „*Optimismul e opiumul omenirii! Spiritul sănătos pute a prostie. Trăiască Troțki! Ludvik.*”⁴, unica intenție, spune el mai târziu, fiind aceea de a se răzbuna. Acestui mesaj i-au urmat o tăcere îndelungată și excluderea lui Ludvik din partid și de la facultate, dar și

¹ Milan Kundera, *Gluma*, în trad. din cehă de Jean Grosu, Ed. Humanitas, București, 2013, p.39.

² Ibidem, p.42.

³ Ibidem, p.43.

⁴ Ibidem, p.45.

trimiterea acestuia la serviciul militar, la mină, acolo unde erau repartizați „trădătorii”, cei pe care îi ura cel mai mult până în acel moment. Tentativa experienței iubirii este aceea care îi schimbă cursul existenței lui Ludvik, însă tot ea va fi cea care îi va clarifica a doua parte a existenței sale prin intermediul Luciei, a cărei apariție are un efect salvator asupra tânărului care, din frustrare, începuse să ducă o viață dezordonată.

Pe un alt șablon narativ, însă cu intenție similară, este construit romanul *Lumea în două zile* al lui George Bălăiță. Dacă în *Gluma* predomină tehnicile moderne: perspectiva subiectivă a celor patru personaje naratoare (Ludvik, Helena, Jaroslav și Kostka), prezența analepsei, încadrarea protagonistului în tipologia intelectualului format (nu doar) în limitele culturii propuse de ideologia socialistă, nelipsind, de asemenea, analiza psihologică, tentativele lui Ludvik de a-și explica alegerile și acțiunile fiind o dovadă în acest sens, nu la fel stau lucrurile în cazul romanului lui George Bălăiță, unde tehnicile narative – intertextualitatea, narațiunea supraetajată, prezența personajelor alegorice, mitizarea banalului, desacralizarea, ironicul și ludicul – înscriu romanul mai degrabă în discursul prozastic postmodern. În acest sens, Mircea Cărtărescu afirma: „*George Bălăiță descrie două carnavaluri, adică două realizări/ trădări ale sacrului prin parodierea acestuia în registru mundan. Procedeu este pronunțat postmodern, iar structura modernistă subsidiară, în loc să intre în conflict cu suprafața aluvionară și randomizată, o potențează, o scoate în evidență.*”⁵. În romanul prozatorului ceh, miza este familiarizarea cu efectele devastatoare pe care o „simplă” glumă le poate avea asupra destinului unui individ într-un regim totalitar, pe când în *Lumea în două zile*, miza este (și) descoperirea originii glumei mascate de alegorie prin intermediul discursului narativ de tip anchetă, principalul investigator fiind judecătorul Viziru.

Astfel, *Lumea în două zile* prezintă destinul personajului principal, al lui Antipa, în două zile semnificative din viața acestuia, 21 iunie (solstițiul de vară), și 21 decembrie (solstițiul de iarnă). Acțiunea se desfășoară în două locuri: la Albala, un oraș de provincie și reprezentant al Domesticiei, respectiv la Dealu-Ocna, reprezentantul Infernaliei, unde Antipa se preschimbă în „funcționarul neantului”, prevestind morțile diversilor indivizi, morți care se și adevăresc: a lui Biducă, paznicul de la baia comunală, a lui Onu, șeful gării, a preotului Zota, pentru ca, în cele din urmă, protagonistul să-și prezică propria moarte. Capacitatea personajului de a se preschimba, de a manifesta mai multe „fețe” este regăsită și la Ludvik, conștient de criza identitară prin care trecea. Dacă în cazul romanului lui Kundera, pe care multe voci critice l-au plasat în zona realismului subiectiv (pe bună dreptate), această criză identitară se dovedește mult mai evidentă, în cazul romanului lui George Bălăiță, din pricina transcenderii banalului și a prefacerii acestuia în magic, dar și datorită aparițiilor lui Chirică sau capacității unor necuvântătoare de a vorbi (cazul câinilor Eromanga și Argus) ș.a., criza identitară a protagonistului este doar sugerată. Protagonistul *Lumii în două zile* este un simplu funcționar la primăria de la Dealu-Ocna, la starea civilă, în departamentul unde se eliberau certificatele de deces, care, pe parcursul romanului, începe să prezinte semnele alienării mintale, primul indiciu fiind apariția unei muște în Albala, careia îi urmează bătăitul de albină auzit la Dealu-Ocna, care apoi se intensifică pe măsură ce se apropie de Casa de Apă a lui Anghel, unde sunetul atinge punctul culminant și unde, de altfel, Antipa își va găsi și moartea, ucis de propriul creator, de Anghel. Cine este Antipa? Antipa reprezintă tipologia micului funcționar de provincie, un individ frustrat, cu o existență mărunțică, în natura căruia se regăsesc, pe de-o parte, Akaki Akakievici, pe de alta, Ivanovici Poprișcin, și care, din dorința de a depăși limitele existenței banale, alege gluma.

Pe de altă parte, o corespondență se poate stabili și între Antipa și Ludvik. Atât Ludvik, cât și Antipa sunt niște indivizi seduși de puterea pe care le-o oferă sistemul din care

---

⁵ Mircea Cărtărescu, *Postmodernismul românesc*, Ed. Humanitas, București, 1999, p. 339.

fac parte și care i-a format, pentru ca, în cele din urmă, destinul să le fie frânt tocmai de creator. Desigur, am putea spune că diferența dintre cei doi indivizi este că unul moare (Antipa), pe când celălalt (Ludvik) își reclădește un destin, lepădându-se treptat, după întâlnirea cu Lucia, de o parte din credințele anterioare, pentru ca acest proces să culmineze cu reîntoarcerea la origini, acesta revenind în orașul natal în timpul celebrării Cavalcadei Regilor, o sărbătoare care a rezistat testului timpului. Moartea lui Antipa este de fapt o moarte alegorică, semnificative în acest sens fiind cuvintele sceleratului Anghel, ale „îngerului căzut”: „*să dormi și să deschizi ochii și să clipești și să spui, oho, măicuță, dar greu somn am mai dormit*”⁶. Mesajul lui Anghel este întregit în „Epilog” de ipostaza Felicieii, soția lui Antipa, care, după moartea acestuia, află că este însărcinată. Pe măsură ce sarcina crește, muza tragediei, o apariție obișnuită în casa din Albala, își intensifică aparițiile, materializându-se în cele din urmă în chipul unei femei cu simțurile foarte bine dezvoltate și cu „o inimă (care) lucra ca o pompă uriașă”⁷, prevestind venirea pe lume a unui nou Antipa. O sugestie similară, a unei posibile renașteri nefaste, se face și la finalul *Glumei*, unde Jaroslav, prietenul din copilărie al lui Ludvik face infarct și moare pe scenă. Jaroslav reprezintă tipologia individului umil, care, odată ce conștientizează incompatibilitatea dintre sine și principiile ideologice propuse de societate, alege viața nesemnificativă pe plan profesional, însă împlinită spiritual, întorcându-se la cea dintâi pasiune – muzica folclorică, pe care o apropie atât de origine, de arhaic, cât și de muzica jazz, etalon al libertății prin stilul improvizat: „*Primejdia de a-ți pierde viața presupune și anumite avantaje. În asemenea împrejurări omul cercetează și pătrunde mai adânc în miezul lucrurilor. Era război și în joc era viața națiunii. Am ascultat cântecele populare și, deodată, ne-am dat seama că ele alcătuiau substanța cea mai substanțială a lucrurilor.*”⁸. Așadar, moartea sa în brațele tânărului Ludvik, acum angajat într-un institut de cercetare, simbolizează o posibilă încercare de salvare eșuată. Se întrevide și aici o divizare a spațiilor: sacrul – orașul de provincie, profanul – Praga comunistă, care, în contextul de atunci, era văzută drept spațiu pervertitor.

Înainte de ipostazei de victimă, Antipa cunoaște ipostaza „călăului” care își extermină victimele așa cum o fac unele dintre personajele lui Kundera. Vinovata supremă este Marketa, care, din spirit de devotament față de partidul a cărui ideologie o practică și promovează, îl reclamă pe Ludvik partidului. În urma denunțului, acesta este acuzat de trădare prin afilierea la ideile lui Troțki, cauzându-i-se astfel „naufragiul existenței sale”, după cum însuși declară 15 ani mai târziu. Un alt „călău” este Helena, care propune excluderea din partid a unui redactor de la redacția radiodifuziunii unde lucra, pe motiv că acesta își înșelase soția cu o altă colegă, o tehniciană. Redactorul s-a ales cu un avertisment, iar tehniciana a fost concediată. Asta în timp ce Helena și Pavel Zemanek s-au făcut la rândul lor vinovați de adulter – Zemanek, devenit între timp conferențiar, a început o relație cu una din studentele sale, pe când Helena avea diverse relații extraconjugale al căror scop era autovalidarea în materie de feminitate și frumusețe, unul dintre amanți fiind însuși Ludvik Jahn de care se și îndrăgostește. Helena, spre deosebire de Marketa, despre al cărei destin nu mai aflăm nimic, este aruncată în ultima parte a cărții într-o zonă grotescă dusă la paroxism. După ce Ludvik, dându-și seama că tentativa de răzbunare împotriva lui Pavel Zemanek nu are sorți de izbândă, îi spune Helenei că între ei totul s-a terminat, astfel că femeia are o tentativă de suicid, numai că în loc să înghită pastile analgezice (așa cum scria pe cutia pe care o luase din haina tehnicianului), înghite un pumn de laxative. Scena în care tânărul Jahn o găsește la latrină este reprezentativă pentru efectele pe care acțiunile femeii, membră de partid, le-a avut asupra celorlalți. Această categorie estetică se regăsește și în romanul lui Bălăiță, unde tragicul, sublimul și grotescul alternează continuu, iar una din scenele reprezentative este

⁶ George Bălăiță, *Lumea în două zile*, Ed. Cartea Românească, p. 413.

⁷ Ibid., p. 423.

⁸ Milan Kundera, Op. cit., p. 185.

aceea a întâlnirii de la cârciumă, unde se transfigurează într-un mod grotesc episodul Cinei celei de Taină, în care apare un fals profet, Antipa, înconjurat de adepții săi, personaje dintre cele mai caraghioase: preotul Zota, un preot care nu crede în divinitatea pe care o slujește, Biducă, piticul Magot ș.a.

În ciuda diferențelor impuse de tehnicile narative utilizate, cele două romane se intersectează la nivel tematic, ambele propunând ideea de pervertire în urma aderării la o ideologie (fățiș la Kundera, ascuns la Bălăiță). O cauză care explică punctele comune identificate în romanele celor două autori este apartenența amândurora la blocul răsăritean, așadar, la același context social-politic. În operele ambilor scriitori se regăsesc reflexii autobiografice evidente; în timp ce Milan Kundera a fost foarte rezervat în legătură cu biografia sa și destul de incisiv când unele voci au identificat puncte comune între viața sa și conținutul textelor, Bălăiță nu s-a străduit să o facă, menționând doar, atunci când era adus în discuție acest subiect, că funcția de membru supleant în Comitetul Central al Partidului Comunist a fost mai degrabă una formală: „*era ceva formal, nici măcar nu mai mergeam la ședințe. Pot să-ți spun că nu funcționa; că era o instituție care nu exista. Hotărârile care se luau acolo erau formale, era vorbire. Hotărârile se luau sus, la nivel de conducere. /.../ Era un cimitir cu tot dichisul. Apoi s-a descoperit că era un fals cimitir. Mi se pare o chestie grotescă. Kafka e un copilăș nevinovat. O singură femeie era îngropată acolo, murise de tifos. Și în rest nimic...Asta făcea parte însă din sistem*”⁹. Între elementele autobiografice care se regăsesc în romanul lui Bălăiță sunt: Albală, despre care Bălăiță spune că fusese localitatea de provincie din copilăria sa, motivul orfanului, acesta fiind crescut de la o vârstă fragedă doar de tatăl său și de bunica pe linie paternă, acesta este poate și unul dintre motivele pentru care se explică prezența predominantă a personajelor masculine, în detrimentul celor feminine; în romanul *Lumea în două zile*, singura apariție feminină este aceea a Feliciei, care își găsește corespondența în profilul soției sale. În ceea ce-l privește pe Milan Kundera, detalii despre viața sa apar în volumul lui Soren Frank, *Migration and Literature*, publicat în anul 2008, unde se precizează că s-a născut în 1929, la Brno, într-o familie intelectuală de clasă mijlocie, tatăl său a fost un cunoscut muzicolog și pianist al Cehoslovaciei de la jumătatea secolului al XX-lea. Milan Kundera a studiat la rândul lui muzica, explicându-se astfel inserțiile dedicate studiului muzicii din textele sale, iar în anul 1948 a intrat în Partidul Comunist Cehoslovac. În anul 1950 a fost exclus din partid și obligat să-și întrerupă studiile universitare din motive politice, fiind readmis în 1956. În anul 1975 este chemat să predea în Franța, la Universitatea din Rennes, unde se și stabilește definitiv, declarând mai târziu că emigrarea sa a fost eliberatoare.

Spre final, aceste puncte comune au fost identificate și de George Bălăiță, care, pe lângă talent, inteligență și amărăciunea umorului, identifică în textele lui Kundera acea „*lehamite prea bine cunoscută și la noi, (care) face parte din bunurile comune de după război, ca la noi la nimeni, dar lasă că nici cu voi nu mi-e rușine, suntem o familie unită, fratele cel mare din Răsărit veghează, o șesime din mapamond vom învinge...*”¹⁰.

BIBLIOGRAPHY

1. Bălăiță, George, *Lumea în două zile*, Ed. Cartea Românească, București, 2012
2. Bălăiță, George, *Opere III Marocco (II)*, Ed. Polirom, București, 2011

⁹ <https://petocuriscumanusi.wordpress.com/2012/04/12/interviu-george-balaita-limba-este-masinaria-de-care-se-foloseste-scriitorul/>.

¹⁰ George Bălăiță, *Opere III Marocco (II)*, Ed. Polirom, București, 2011, p. 285.

3. Cărtărescu, Mircea, *Postmodernismul românesc*, Ed. Humanitas, București, 1999
4. Frank, Søren, *Migration and Literature*, Ed. Palgrave and Macmillan, United States of America, 2008
5. Kundera, Milan, *Arta romanului*, în trad. din franceză de Simona Cioculescu, Ed. Humanitas, București, 2008
6. Kundera, Milan, *Gluma*, în trad. din cehă de Jean Grosu, Ed. Humanitas, București, 2013
7. Volkelt, Johannes, *Estetica tragicului*, trad. Emeric Deutsch, Ed. Univers, 1978

Sitography:

1. <https://rei.gov.ro/?&sm=&ddpN=1837415839&we=7de50869e17bec77664920c1aeae1a47&wf=dGFCall&wtok=&wtkps=S7QytqouBhJKxZkpStbFVqZGVkpVJuWWhVm5ppX5hiUphhlmSZUFJRlpySXGpRnFRXkGJqUFZsXpupmmFWUmubqGFUmlJUYWIL1ArdmFYAaQpeSm6+yoa2FuZKxvZKlnYKlnZGBorgRVVp6qZO1nXQsA&wchk=113cb0ad35a7f52c63bc367130e6b6ec7a415a8e>
2. <https://petocuriscumanusi.wordpress.com/2012/04/12/interviu-george-balaita-limba-este-masinaria-de-care-se-foloseste-scriitorul/>